

Олег Володимирович ПІЩЕНКО

кандидат економічних наук,
Чернігівський національний технологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-6804-6086

**ІНСТИТУЦІЙНО-СТРУКТУРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ**

Пищенко, О. В. Інституційно-структурне регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва України / Олег Володимирович Піщенко // Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 3. – С. 370–376. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Сформовано теоретичну архітектуру інституціонально-управлінської моделі забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва, яка сприяє врахуванню селективного підходу у вирішенні проблем аграрного виробництва та відповідності запропонованих заходів інституціональним особливостям за рахунок єдності складу засновників та учасників інституційних реформувань з одночасним розмежуванням функцій генератора регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва і їх реалізації на державному та місцевому рівнях. Функціонування відповідних механізмів інституційного регулювання аграрного виробництва сприятиме: ефективному регулюванню соціально-економічної безпеки; якісному моніторингу; посиленню саморегулювання; демонополізації каналів збуту продукції; упорядкуванню системи ціноутворення на продукцію аграрного виробництва. Надано складові системи стратегічного управління соціально-економічною безпекою аграрного виробництва. Представлено організаційно-економічні детермінанти забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва. Визначено стратегічні напрями інституційно-структурного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва України. Доведено, що основними характеристиками соціально-економічної безпеки аграрного виробництва як системи служать: найтісніші координаційні та ієрархічні взаємозв'язки його окремих компонентів; комплексність, або емерджентність. Вирішувати цю проблему доцільно із застосуванням оцінки всіх видів економічних ресурсів: природних, фінансових, матеріальних, людських, інформаційних тощо. Аналіз складових соціально-економічної безпеки аграрного виробництва свідчить про те, що в Україні спостерігаються не значні тенденції до підвищення рівня соціально-економічної безпеки аграрного виробництва, які, у свою чергу, нарастають недостатньо швидко та є нерівномірними у видово-компонентному розрізі, що потребує застосування вирівнювального регуляторного впливу.

Ключові слова: аграрне виробництво, соціально-економічна безпека, інституційно-структурне регулювання.

Oleg PISHCHENKO

PhD in Economics, Chernihiv National University of Technology

**INSTITUTIONAL AND STRUCTURAL REGULATION OF SOCIO-ECONOMIC SECURITY OF
AGRICULTURAL PRODUCTION OF UKRAINE**

Abstract

The theoretical architecture of the institutional and managerial model of socio-economic security of agricultural production is formed, which helps to take into account a selective approach to solving problems of agricultural production and compliance of proposed measures with institutional features

© Олег Володимирович Піщенко, 2020

due to the unity of founders and participants of institutional reforms. agricultural production and their implementation at the state and local levels. The functioning of appropriate mechanisms of institutional regulation of agricultural production will contribute to: effective regulation of socio-economic security; quality monitoring; strengthening self-regulation; demonopolization of product sales channels; streamlining the pricing system for agricultural products. It is proved that the main characteristics of socio-economic security of agricultural production as a system are: the closest coordination and hierarchical relationships of its individual components; complexity, or emergence. It is expedient to solve this problem with the use of assessment of all types of economic resources: natural, financial, material, human, information, etc. Analysis of the components of socio-economic security of agricultural production shows that in Ukraine there are no significant tendencies to increase the level of socio-economic security of agricultural production, which, in turn, grow rapidly and are uneven in terms of species and components, which requires application equalizing regulatory impact. The components of the system of strategic management of socio-economic security of agricultural production are given. Organizational and economic determinants of ensuring socio-economic security of agricultural production are presented. Strategic directions of institutional and structural regulation of social and economic security of agricultural production of Ukraine are determined. It is proved that the main characteristics of socio-economic security of agricultural production as a system are: the closest coordination and hierarchical relationships of its individual components; complexity or emergence. It is expedient to solve this problem with the use of assessment of all types of economic resources: natural, financial, material, human, information, etc. Analysis of the components of socio-economic security of agricultural production shows that in Ukraine there are insignificant tendencies to increase the level of socio-economic security of agricultural production, which, in turn, grow rapidly and are uneven in terms of species and components, which requires application equalizing regulatory impact.

Key words: *agricultural production, social and economic security, institutional and structural regulation.*

JEL classification: Q10

Вступ

В сучасній Україні, на етапі, коли загальний каркас інституційних перетворень в аграрному виробництві, щодо інституціоналізації законів ринку практично завершений, постало питання підвищення ефективності, усталення моделей інституційного регулювання виходячи з необхідності їх утвердження. З цього приводу нами концептуально визначено й запропоновано власне авторське бачення цього процесу, адже аграрне виробництво – це головна, центральна ланка, перш за все у розвитку села як середовища життя і господарювання. На наше переконання, подальший розвиток інституційного регулювання аграрного виробництва повинен спрямовуватися на: модернізацію аграрного виробництва; системне підвищення конкурентоспроможності виробництва, підприємств і товару; обмеження ринкової влади крупних корпоративних структур (агрохолдингів); формування сільського розвитку на базі громад; забезпечення державної підтримки інноваційних ініціатив у малому й середньому виробництві; утвердження національно-адаптованих інституцій, які враховують традиції українського народу.

Підґрунтям для поглиблення теоретичних та прикладних аспектів управління аграрним сектором слугували праці зарубіжних та вітчизняних вчених, таких, як: В. Андрійчука, Л. Березіна, О. Галицького, І. Гришової, С. Кваші, Ю. Коваленка, М. Кропивка, І. Лукінова, М. Малік, О. Могильного, І. Мищака, Д. Плеханова, П. Саблук, В. Ситника, В. Шиян, Т. Шестаковської, В. Юрчишина, О. Яценко та інші.

Мета дослідження

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад інституційно-структурного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ефективне функціонування аграрного виробництва України безпосередньо залежить від забезпечення його соціально-економічної безпеки та його компонент. Удосконалення функціональної організації, раціоналізація та оптимізація видової структури, запровадження соціально відповідального виробництва, конкурентоспроможність на світових ринках і можливість протистояти глобальним викликам перебуває у безпосередній залежності від формулювання, обґрунтування, розробки та реалізації стратегії забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва, на основі інституційного регулювання, в контексті забезпечення розвитку національної економіки.

На рис. 1 представлена інтегрована система інституційного регулювання стратегічного забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва, яка функціонує за допомогою сукупності спеціальних механізмів, які охоплюють і регламентують усі процеси, що проходять в аграрному виробництві.

Рис. 1. Складові системи стратегічного управління соціально-економічною безпекою аграрного виробництва

Джерело: розроблено автором

У свою чергу сама система інституційного регулювання аграрного виробництва є елементом складнішого утворення – національної системи державного регулювання, яка сформована на основі досягнень науково-технічного прогресу, культурних і духовних традицій і т.д. Необхідно зазначити, що формування організаційно-економічних складових забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва потребує в першу чергу визначення місця перерахованих складових в структурі інтегрованої системи інституційного регулювання аграрного виробництва.

Акцентуючи увагу на сукупності різних механізмів у рамках інтегрованої системи інституційного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва, ми припускаємо, що сам по собі процес всеосяжний, і у рамках певного, конкретного механізму складно знайти достатній теоретичний і практичний інструментарій для його успішної реалізації. Між тим, коло завдань цього дослідження цілком логічно звести до формування саме організаційно-економічних складових інституційного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва (рис. 2).

Рис. 2. Організаційно-економічні детермінанти забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва

Джерело: розроблено автором

Забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва у контексті розбудови дієвої системи його інституційного регулювання, повинно здійснюватися в напрямі забезпечення стратегічної стабільності. Загальний кінцевий результат функціонування суб'єктів аграрного виробництва, проєктований на перспективу, уособлює стабільність національної продовольчої безпеки та стабільне утримання високонкурентних позицій на глобальному ринку. Аграрне виробництво при цьому розглядається як функціональна підсистема аграрного ринку, пов'язана зі створенням аграрних благ. Механізм інституційного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва повинен враховувати галузеві й національні особливості [1].

Конструкція заданого механізму зорієнтована на принципову необхідність урахування таких особливостей аграрного виробництва як: транзитивність ринкового середовища і нестабільність, недоформованість інститутів ринку; нерозвиненість ринкової та соціальної інфраструктури; практична відсутність стабільно-реального захисту прав власності на майно, та результати виробничої діяльності; виключна важливість аграрного виробництва для життєзабезпечення суспільства та його членів; відсутність у суб'єктів аграрного виробництва можливостей впливати на умови й процес виробництва; залежність від природних умов, які формують природне інституційне середовище господарювання – усталене природою на певній території; функціонально-виробнича сукупність ресурсів виробництва представлена мікроорганізмами, рослинами, тваринами; нетривалість періоду зберігання виробленої продукції і обмеженість терміну виробничих процесів; складна соціальна структура виробництва; тривалий період відновлення і обмеженість у просторі головного виробничого ресурсу – землі. Соціально-економічна безпека аграрного виробництва як об'єкт інституційного регулювання, особлива система, потребує концентрації державної політики щодо формування механізму інституційного регулювання у контексті дотримання

обов'язковості врахування наведених особливостей, лише таким чином можна буде претендувати на досягнення стратегічного розвитку. Також слід врахувати те, що аграрне виробництво як функціональна підсистема господарського обміну, перебуває у діалектичному взаємозв'язку з іншими галузями, підприємствами, адже він є постачальником ресурсів для виробництва продовольчих та інших товарів.

Отже, стратегічні імперативи функціонування інституційного регулювання забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва мають бути спрямовані на стимулювання діяльності суб'єктів виробництва у напрямі здійснення організаційно-економічних заходів щодо: забезпечення оптимального (достатнього для задоволення потреби внутрішнього ринку і зовнішнього експортного потенціалу) рівня виробництва сільгосппродукції та продовольства; відновлення безпосередньої, активної участі аграрного виробництва у фінансуванні розвитку села; розвитку природного потенціалу сільських територій та землі [2-3].

Особлива роль державного регулювання у стратегічному забезпеченні соціально-економічної безпеки аграрного виробництва полягає в тому, що заходи, реалізація яких задає початковий імпульс для запуску інноваційної моделі розвитку, здебільшого фінансуються з коштів державного бюджету, тому механізми забезпечення державної присутності особливо ефективні з погляду забезпечення ініціатив до кооперації або корпоратизації малих і середніх суб'єктів агровиробництва з метою формування (державних або за участю держави) потужних кластерів підприємств, що використовують передові технології. Якщо перший етап модернізації, спрямований на інноваційний розвиток аграрного сектору економіки, пов'язаний з таким аспектом державного регулювання, то в подальшому, з переходом від політики підтримки заздалегідь визначених «національних лідерів» до політики формування середовища, сприятливого для самостійного формування інноваційних компаній, ефективним інструментом може бути тільки вдосконалення інститутів розвитку і підтримка встановленого інституційного устрою та забезпечення державної присутності. Відповідно модернізація державної аграрної політики зумовлюється об'єктивною необхідністю проведення якісних змін в організаційно-економічному механізмі аграрного сектору та заміні неефективних інститутів. Практика структурного регулювання показує, що в умовах структурної кризи та структурної трансформації потрібне значне розширення економічної ролі держави (табл. 1).

Варто зазначити, що концентрація зусиль з реорганізації структури аграрного виробництва здатна забезпечити стабільність соціально-економічної безпеки під час реалізації програм структурних перетворень. Влада володіє достатніми можливостями для координації всіх необхідних заходів та оптимального розподілу наявних матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, може нейтралізувати негативні соціальні явища, які так чи інакше виникають у процесі кардинальних перетворень та впливають на процес забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва.

Програмні документи всіх останніх років свідчать, що стратегічно важливу роль в середньостроковому і довгостроковому забезпеченні соціально-економічної безпеки мають відіграти інноваційні технології. Адже, тільки за допомогою інвестиційно-інноваційного підходу можна уникнути сукупності виробничих, ресурсних, технологічних обмежень. Безумовно, в інноваційну стратегію необхідно закласти структуру тієї аграрної економіки, яка буде основою для постійного підвищення соціально-економічної безпеки та конкурентоспроможності аграрного виробництва через ефективне зростання національної економіки. Основна проблема реалізації інноваційної структури у регулюванні соціально-економічної безпеки аграрного виробництва полягає в тому, що темпи функціонування сектора аграрних досліджень і розробок не в повному обсязі відповідають потребам системи забезпечення економічної безпеки і до того ж запропоновані наукові результати не застосовують в аграрній економіці внаслідок низької прийнятності до інновацій підприємницького сектора, невисокої його дохідності [6-7].

Таблиця 1. Стратегічні напрями інституційно-структурного регулювання соціально-економічної безпеки аграрного виробництва України

Інституційно-структурна складова	Основні напрямки інституційно-структурної модернізації
Структурні зміни в галузі	Прискорений розвиток пріоритетних галузей, які є точками росту, забезпечують економічний прорив і створення умов для довгострокового сталого розвитку аграрного виробництва. Розширення традиційних виробництв, спричинене зростаючим платоспроможним попитом. Формування нових виробництв відповідно до світових прогресивних тенденцій. Розвиток унікальних національних виробництв з метою створення нових конкурентних переваг на ринках
Вплив структурних складових організаційно-економічного механізму функціонування аграрного виробництва	Підтримання багатоукладності на селі. Покращення співвідношення кількості прибуткових і збиткових підприємств. Подальше стимулювання процесів реструктуризації та реформування сільськогосподарських підприємств, підвищення їх ефективності, зокрема через стимулювання інноваційної активності, розвиток ринку консалтингових послуг, створення системи інформаційного забезпечення, доступність фінансових ресурсів, сприяння процесам інтеграції
Модернізація інституційного забезпечення	Прогресивна зміна структури власності в сільському господарстві. Розвиток усіх форм виробництва: великого, середнього, малого. Створення рівних умов функціонування та одержання доходів, формування ефективного конкурентного середовища і взаємовигідних відносин між суб'єктами сільської економіки. Забезпечення адекватних пропорцій державної підтримки сільських товаровиробників. Розвиток інститутів ринку сільськогосподарської продукції та сировини, праці і капіталу
Територіальна структура	Прогресивний розподіл випуску продукції галузі по території країни. Вирівнювання межрегіональних рівнів економічного розвитку галузі
Вплив відтворювальних процесів на соціально-економічну безпеку аграрного виробництва	Забезпечення ефективних пропорцій у структурі факторів виробництва. Максимальне залучення в господарський оборот і підвищення ефективності використання природних, матеріальних та людських ресурсів на основі посилення мотиваційних механізмів розвитку, інноваційно-інвестиційної діяльності, ресурсозберігаючої політики, охорони навколишнього середовища та ін.
Особливості розвитку технологічної структури	Перехід на інноваційний шлях розвитку, технічна і технологічна модернізація галузі
Структура зовнішньоекономічних зв'язків	Прогресивні зміни структури імпорту й експорту в галузі. Максимально можливе задоволення попиту населення на продовольчі товари за рахунок власних ресурсів та активізація процесів імпортозаміщення. Формування пріоритетів та інструментів зовнішньоекономічної аграрної політики

Джерело: розроблено автором на основі [4-5]

Висновки та перспективи подальших розвідок

Сформовані нами різноаспектні стратегічні імперативи забезпечення соціально-економічної безпеки аграрного виробництва, пов'язані з переходом на інноваційний шлях інституційно-структурної модернізації аграрного виробництва, необхідно звернути увагу на комплексність і системність їх вирішення. Тільки в цьому випадку можливе надання українському аграрному виробництву статусу високоефективного, стабільного і швидко розвиваючого, спрямованого на стійкий розвиток національної економіки. Доведено, що основними характеристиками соціально-економічної безпеки аграрного виробництва як системи служать: найтісніші координаційні та ієрархічні взаємозв'язки його окремих компонентів; комплексність, або емерджентність. Вирішувати цю проблему доцільно із застосуванням оцінки всіх видів економічних ресурсів: природних, фінансових, матеріальних, людських, інформаційних тощо. Аналіз складових соціально-економічної безпеки аграрного виробництва свідчить про те, що в Україні спостерігаються не значні тенденції до підвищення рівня соціально-економічної безпеки аграрного виробництва, які, у свою чергу, нарастають недостатньо швидко та є нерівномірними у видово-компонентному розрізі, що потребує застосування вирівнювального регуляторного впливу.

Список літератури

1. Щуреви́ч Л.М. Інноваційні перспективи в розвитку сільського господарства в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №10. С. 101-105.
2. Маноїленко О.В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики*. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 139–158.
3. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.
4. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2018. 5. pp. 77-89.
5. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2011. № 2. С. 200-208.
6. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r>.
7. Концепція Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2022 року: проект. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>
8. Красноруцький О. О., Руденко С.В. Функціональні та інструментальні концепції в дослідженнях механізмів управління економічним потенціалом аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 2. С. 5-10.

References

1. Shchurevych, L.M. (2018). «Innovative perspectives in the development of the agrarian sector in Ukraine». *Investytsii: praktyka ta dosvid*. vol. 10, pp.101-105.
2. Manojlenko, O.V. (2013). *Upravlinnia innovatsijnymy protsesamy: formuvannia metodychnoho pidkhodu do podolannia bar'ieriv rozvytku*. [Management procedures: development of a methodological approach to recharging bars]. VD "INZhEK". Kharkiv. Ukraine.
3. Nykyforov, A.Ye. (2010). *Innovatsijna diial'nist': teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia* [Innovative activity: theory and practice of public administration]. KNEU. Kyiv. Ukraine.
4. Shestakovska T. (2018). FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. №5. pp. 77-89.
5. Sabluk, P.T. (2011). «Innovative model of development of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation». *Problemy innovatsijno investysijnoho rozvytku*. vol. 2, pp. 200-208.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013). Resolution “Strategy for the development of the agricultural sector of the economy until 2020”. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r>.
7. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2019). «The Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Period until 2022: Project». Available at: <http://minagro.gov.ua/node/16822>
8. Krasnorutskiy, O. O. and Rudenko, S. V. (2016) «Funktsionalni ta instrumentalni kontseptsiiyi v doslidzhennyah mehanizmv upravlinnya ekonomichnim potentsialom agrarnih pidpriemstv». *Aktualni problemi innovatsijnoyi ekonomiki*. Vol. 2. pp. 5-10.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2020 р.